

NASTAVNO-NAUČNOM VEĆU

FILOZOFSKOG FAKULTETA

UNIVERZITETA U BEOGRADU

Odlukom Nastavno-naučnog veća Filozofskog fakulteta, Univerziteta u Beogradu od 22. 12. 2016. godine, izabrani smo u komisiju za ocenu i odbranu doktorske disertacije „Da li je ideal deliberativne demokratije ostvariv? Institucionalne pretpostavke javne deliberacije“ kandidata Miljana Milisavljevića. Na osnovu uvida u rad kandidata podnosimo sledeći referat:

REFERAT O ZAVRŠENOJ DOKTORSKOJ DISERTACIJI *DA LI JE IDEAL
DELIBERATIVNE DEMOKRATIJE OSTVARIV? INSTITUCIONALNE PRETPOSTAVKE
JAVNE DELIBERACIJE* KANDIDATA MILJANA MILISAVLJEVIĆA

1. Osnovni podaci o kandidatu i disertaciji

Miljan D. Milisavljević rođen je 11. 05. 1974. godine u Prokuplju. Osnovnu školu i gimnaziju završio je u Kuršumlji. Školske 1993/1994. godine upisao se na Filozofski fakultet, Univerziteta u Prištini, na Odeljenju za filozofiju i sociologiju, a diplomirao je školske 1998/1999. godine sa prosečnom ocenom 8,15 i ocenom 10 za odbranu diplomskog rada. Magistarske studije upisao je na Filozofskom fakultetu, Univerziteta u Beogradu, školske 1999/2000. godine. Položio je sve ispite predviđene planom i programom i bez odbrane magistarskog rada upisao doktorske studije po novom planu i programu na Filozofskom fakultetu, Univerziteta u Beogradu. Predviđene ispite na doktorskim studijama položio je sa prosečnom ocenom 8,25. Miljan Milisavljević zaposlen je u Upravi Grada Beograda – GO Surčin, Odeljenje za inspekcijske poslove.

Završena doktorska disertacija *Da li je ideal deliberativne demokratije ostvariv? Institucionalne pretpostavke javne deliberacije* doktoranda Miljana Milisavljevića sastoji se od Uvoda, četiri poglavlja i Zaključka. Na kraju se nalazi spisak korišćene literature.

Doktorska disertacija strukturisana je na sledeći način: Uvod (str. 1-4), 1. Deliberativna demokratija – teorijski aspekti (str. 5-34), 2. Deliberativna demokratija u praksi – eksperimenti u vezi sa javnom deliberacijom (str. 35-58), 3. Ka institucijama deliberativne demokratije (str. 59-94), 4. Institucionalizacija deliberativne demokratije kao realistična utopija (str. 95-128), Zaključak (str. 129-131). Svako od poglavlja podeljeno je na više manjih odeljaka. Spisak literature nalazi se na stranama 132-135.

2. Predmet i cilj disertacije

Osnovni predmet istraživanja je ideal deliberativne demokratije. Iako je deliberativna demokratija postala dominantna koncepcija u okviru savremenih teorija demokratije, u literaturi posvećenoj toj temi i dalje se vodi diskusija u pogledu opravdanosti i ostvarivosti takvog jednog ideala. Miljan Milisavljević se svojim radom uključuje u te aktuelne diskusije nastojeći da pokaže normativnu i empirijsku adekvatnost pojedinih uslova koji treba da važe za proceduru javne deliberacije. Osnovna argumentacija odvija se u tri koraka. Autor najpre razmatra pitanje koji su to normativni zahtevi koji bi bili adekvatni za idealnu proceduru javne deliberacije. Drugi korak podrazumeva uzimanje u obzir empirijskih istraživanja u vezi sa javnom deliberacijom i ispitivanje u kojoj meri sama ta istraživanja mogu doprineti institucionalizaciji deliberativne demokratije. U trećem koraku, na osnovu prethodnih razmatranja koja su bila delom normativne, a delom empirijske prirode, nude se određena institucionalna rešenja na osnovu kojih bi trebalo da funkcionišu demokratske institucije koje su u skladu sa idealom deliberativne demokratije.

Cilj istraživanja je da se ponudi jedan institucionalni okvir koji bi se zasnivao na osnovnim pretpostavkama deliberativne demokratije. To podrazumeva da su deliberativne institucije u isto vreme normativno opravdane, jer ispunjavaju neke od osnovnih zahteva tretiranja građana kao slobodnih, jednakih i razložnih, ali i ostvarive, na šta ukazuju eksperimenti u vezi sa javnom deliberacijom i ograničena primena deliberativnih foruma.

3. Osnovne hipoteze

Miljan Milisavljević je u svojoj doktorskoj disertaciji ponudio ubedljive argumente u prilog tezi da deliberativna demokratija nije samo normativno opravdana koncepcija političkog odlučivanja, već i ideal koji je ostvariv. Ova hipoteza najpre se brani obrazlaganjem i opravdanjem osnovnih principa javne deliberacije, a potom i dokazivanjem koji od tih principa se mogu održati s obzirom na dosadašnju praktičnu primenu deliberativne demokratije. Druga hipoteza jeste da je institucionalizacija deliberativne demokratije jedna realistična pretpostavka. Ova hipoteza brani se kako argumentovanjem u prilog nekih konkretnih institucionalnih rešenja, tako i s obzirom na primenu različitih deliberativnih foruma. U tom pogledu uzimaju se u obzir eksperimenti u vezi sa javnom deliberacijom u okviru društvenih nauka, ali i različite forme javnih konsultacija koje se zasnivaju na deliberativnim osnovama.

4. Kratak opis sadržaja disertacije

U uvodnom delu rada (str. 1-4) se jasno postavlja cilj istraživanja i iznose osnovne hipoteze koje će biti branjene u doktorskoj disertaciji, dat je pregled sadržaja poglavlja i određene osnovne metode koje će biti korišćene u daljem radu.

U prvom poglavlju naslovljenom „Deliberativna demokratija – teorijski aspekti“ (str. 5-34), najpre se određuje pojam deliberativne demokratije, a izlaganje je delom konceptualne, a delom istorijske prirode. Pojam deliberativne demokratije se prvo određuje u suprotnosti sa pojmom agregativne demokratije. Dok je za agregativno shvatanje demokratije karakteristično sabiranje preferencija koje su izražene putem glasanja, za deliberativnu demokratiju je karakteristična procedura odlučivanja koja podrazumeva javnu raspravu i razmenu razloga. Zbog toga se pojam deliberativne demokratije nužno dovodi u vezu sa pojmovima slobode, jednakosti, razločnosti, reciprociteta koji garantuju odvijanje javne rasprave na fer osnovama. Milisavljević potom ukazuje da su, uprkos tome što je ideal deliberativne demokratije nastao u okvirima savremene teorije demokratije, različiti elementi klasične i moderne filozofije politike imali veoma važnu ulogu za uobličavanje tog ideala. U tom pogledu posebno se ističu Aristotelova ideja o „mudrosti mnoštva“, Milova odbrana

slobode govora, ali i ukazuje na doprinos kontraktarijanske i republikanske tradicije za razvoj deliberativne demokratije. U savremenom kontekstu ističe se razlika između ekonomskog shvatanja demokratije koje odbacuje koncepciju opšteg dobra i Rolsove teorije, posebno iz kasnijeg perioda, koja iznova afirmiše ideju opšteg dobra iz perspektive javnog uma. U sledećem odeljku Milisavljević prelazi na razmatranje normativnih zahteva u čijem svetlu se procedura javne deliberacije može smatrati opravdanom. U tom pogledu posebno se ističu uslovi slobode, jednakosti, razložnosti i konsenzusa. Prilikom razmatranja osnovnih principa deliberativne demokratije, Milisavljević polazi od Koenovog određenja uslova za idealnu deliberativnu proceduru koju dopunjuje dodatnim uslovima poput reciprociteta, dinamičnosti, ekonomije moralnog neslaganja, koje su formulisali Gatmanova i Tompson. Međutim, pored razmatranja normativne opravdanosti ovih uslova, u završnom odeljku poglavlja posebna pažnja se posvećuje pitanju koji od tih principa mogu da opstanu ako se u vidu ima težnja za ostvarenjem ideala deliberativne demokratije. U tom pogledu se argumentuje da su mnogi od osnovnih principa pretrpeli značajnu transformaciju, a neki od njih su čak bili odbačeni. Posebno se obrazlaže da je zahtev konsenzusa isuviše jak te se ili odbacuje, ili revidira, tako da javna deliberacija treba da teži „zajedničkoj osnovi“ ili kompromisu pre nego konsenzusu oko opšteg dobra. Ukazuje se da je do ove promena gledišta uglavnom došlo zahvaljujući suočavanju normativnog ideala deliberativne demokratije sa praksom javne deliberacije.

U drugom poglavlju naslovljenom „Deliberativna demokratija u praksi – eksperimenti u vezi sa javnom deliberacijom“ (str. 35-58) sa čisto normativnih istraživanja prelazi se na analizu eksperimenata u vezi sa javnom deliberacijom. Autor najpre pravi razliku između ispitivanja javnog mnjenja i javnih konsultacija. Različite vrste ispitivanja javnog mnjenja mogu doprineti razotkrivanju preferencija, ali problem je, kako se u radu ističe, to što je uglavnom reč o preferencijama koje nisu promišljene i za koje ljudi obično nisu imali prilike da ponude razloge i opravdanje u debati sa drugim ljudima. Često problem predstavlja i nereprezentativan uzorak. Zbog toga se posebna pažnja posvećuje javnim konsultacijama koje imaju za cilj da dođu do preferencija i mišljenja šire javnosti, a koje zahvaljujući procesu javne rasprave imaju određenih prednosti u odnosu na uobičajeno ispitivanje javnog mnjenja. Čitav jedan odeljak zbog toga je posvećen funkcionisanju mini-javnosti čija je osnovna uloga uključivanje građana u procese političkog odlučivanja. Međutim, Milisavljević ukazuje da je jedan od najvećih problema u vezi sa mini-javnostima to što je njihova uloga uglavnom konsultativna, što znači da odluke donete u ovim forumima ne moraju nužno da budu obavezujuće. Poseban odeljak ovog poglavlja posvećen je deliberativnom izjašnjavanju

(*deliberative poll*), odnosno eksperimentima u vezi sa javnom deliberacijom koji pokazuju kakve su preferencije i stavovi građana ukoliko oni imaju priliku da o njima promišljaju u svetlu razloga koje nude drugi ljudi. Naime, s obzirom da deliberativna izjašnjavanja pokazuju znatnu kvalitativnu promenu preferencija i stavova učesnika u debati koja je strukturisana na fer osnovama, argumentuje se da ovi eksperimenti imaju ključan značaj kada je reč o ostvarenju ideala deliberativne demokratije. Neki od načina kako se mini-javnosti poput deliberativnog izjašnjavanja mogu koristiti radi šire institucionalizacije deliberativne demokratije razmatraju se kasnije u četvrtom poglavlju. Pre toga, u trećem poglavlju autor razmatra pitanje da li je institucionalizacija deliberativne demokratije uopšte moguća i ako jeste na koji način se teorijska i empirijska razmatranja mogu dovesti u međusobnu vezu.

U trećem poglavlju, pod naslovom „Ka institucijama deliberativne demokratije“ (str. 59-94) detaljno se razmatra pitanje institucionalizacije deliberativne demokratije. U prvom odeljku, Milisavljević ističe da su aktuelna istraživanja u ovoj oblasti posvećena upravo tom pitanju. Pozivajući se na klasifikaciju koju je predložio Elstub, doktorand ukazuje da se u dosadašnjem razvoju teorije mogu razlikovati tri generacije teoretičara deliberativne demokratije. Teoretičari prve generacije, primarno su bili zainteresovani za normativna pitanja. Teoretičari druge generacije posebnu pažnju posvećuju tome kako se normativni ideal može ostvariti uzimajući u obzir različite vidove društvene kompleksnosti. Konačno, teoretičari treće generacije direktno se bave pitanjima vezanim za funkcionisanje institucija deliberativne demokratije. U tom pogledu Milisavljević ukazuje da se ova razmatranja odvijaju kako na mikro planu koji podrazumeva mini-javnosti, tako i na makro planu koji uključuje društvo gledano u celini. Milisavljević će u završnom poglavlju argumentovati u prilog nekoliko načina na koji se mikro i makro plan deliberativne demokratije mogu dovesti u vezu prilikom institucionalizacije javne deliberacije. Međutim, pre toga se u trećem poglavlju odbacuje pokušaj dvostruke institucionalizacije, koji dovodi u vezu deliberativnu demokratijom sa asocijativnom demokratijom. Milisavljević smatra da u okviru ovog modela i dalje ostaje nedovoljno određeno kako bi trebalo da izgledaju institucije deliberativne demokratije, kao i kako je moguće njihovo ustanovljavanje. Zbog toga se u završnom odeljku ovog poglavlja argumentuje u prilog upravljanja, a ne vladanja kao osnovnog načina funkcionisanja deliberativnih institucija. Dok se vladanje zasniva na različitim mehanizmima prisile, upravljanje se suštinski zasniva na moralnom ubeđivanju u težnji za koordinacijom učesnika u procesu odlučivanja.

U četvrtom poglavlju koje je naslovljeno „Institucionalizacija deliberativne demokratije kao realistična utopija“ (str. 95-128), Milisavljević iznosi argumente u prilog nekih konkretnih institucionalnih rešenja za ostvarenje ideala deliberativne demokratije. U tom pogledu najpre se razmatra institucija „dana deliberacije“ čija je osnovna funkcija da predstavlja dopunu uobičajenog načina funkcionisanja demokratskih izbora. Ukazuje se da je „dan deliberacije“ zamišljen tako da se sastoji od istovremenog funkcionisanja mnoštva mini-javnosti. Potvrda za ovakvo jedno stanovište vidi se u uspešnim eksperimentima u vezi sa deliberativni izjašnjavanjem, čime se autor prethodno detaljnije bavio u drugom poglavlju. Milisavljević potom razmatra instituciju deliberativnog ustava. On zastupa stanovište da bi donošenje ustava u uslovima javne deliberacije u kojoj su svi slobodni i jednaki građani tretirani na fer način trebalo da utiče na to da i čitav niz drugih institucija političkog odlučivanja bude uređen na istim tim osnovama. Na kraju se razmatra zamisao o deliberativnom sistemu, što je tema koja se trenutno nalazi u fokusu rasprava u vezi sa deliberativnom demokratijom. Osnovna ideja je da iako se ne može očekivati potpuna institucionalizacija deliberativne demokratije, čitav politički sistem može biti u većoj ili manjoj meri deliberativan. Milisavljević brani i dodatno razrađuje ideju o deliberativnom sistemu ukazujući na značaj mini-javnosti u tom kontekstu. U zaključku (str. 129-131) se potom sumiraju rezultati čitavog istraživanja sa posebnim naglaskom na navedeni institucionalni okvir.

5. Ostvareni rezultati i naučni doprinos disertacije

Istraživanje koje je u svojoj doktorskoj disertaciji sproveo doktorand Miljan Milisavljević potvrdilo je osnovnu hipotezu da je deliberativna demokratija ne samo normativno opravdan oblik političkog odlučivanja, već i ideal koji je ostvariv. U tom pogledu moglo bi se reći da se on na uspešan način uključio u neke od aktuelnih debata vezanih za deliberativnu demokratiju. Posebnu vrednost rada predstavlja to što su razmotrene neke konkretne institucije, zbog čega rad pored teorijskog ima i svoj praktičan značaj. Slabija strana rada je to što je na pojedinim mestima autor mogao ići i dalje u razvijanju argumentacije. Takođe, sama poglavlja su mogla da imaju uvodna i zaključna razmatranja što bi dodatno doprinelo preglednosti čitavog rada i sumiranju ključnih poenti. Ipak, u celini gledano može se zaključiti da je kandidat uspešno odgovorio na postavljenu temu, ispunivši sve zahteve koje podrazumeva izrada doktorske disertacije.

Ističemo takođe da ostvareni rezultati ove doktorske disertacije imaju svoj značaj s obzirom na to da u našoj sredini nedostaju naučni radovi u vezi sa deliberativnom demokratijom i to posebno oni koji ispituju vezu između normativnih i empirijskih istraživanja. U tom pogledu važan naučni doprinos disertacije se ogleda u tome što će nesumnjivo doprineti daljem unapređenju diskusije u vezi sa deliberativnom demokratijom i teorijom demokratije.

6. Zaključak

Na osnovu svega prethodno rečenog, predlažemo Nastavno-naučnom veću da prihvati naše pozitivno mišljenje o doktorskoj disertaciji doktoranda Miljana Milisavljevića *Da li je ideal deliberativne demokratije ostvariv? Institucionalne pretpostavke javne deliberacije*, kako bi se stekli uslovi za njenu usmenu odbranu.

Beograd, 17. 01. 2017.

Članovi komisije:

Prof. dr Milorad Stupar

Doc. dr Eva Kamberer

Prof. dr Ivan Mladenović, mentor